

SOVIETINĖ TEMIDĖ KLĖJOS RANKOSE

Apie Monikos Kareniauskaitės disertaciją „Nusikaltimas ir bausmė Lietuvos SSR“ ir jos gynimą

„Atsiduskit ir įkvėpkit oro“, – tokiais žodžiais rugsėjo 29 d. popietę doc. dr. Algirdas Jakubčionis pradėjo Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto Naujosios istorijos katedros doktorantės Monikos Kareniauskaitės disertacijos „Nusikaltimas ir bausmė Lietuvos SSR“ (vado vas doc. dr. Arūnas Streikus) gynimo tarybos posėdį. Pirmiausia reikia pasakyti, kad parengta disertacija pasižymi tarpdiscipliniškumu, kurio lauke daugiau nei ketverius metus vyko šiuolaikinėmis sovietologijos tyrimo priemonėmis apginkluotos Klėjos ir istoriniuose šaltiniuose užsibarikadavusios sovietinės Temidės akistata. Garbė tapti šios dvikovos arbitrais teko žinomiems disertacijos gynimo tarybą sudariusiems istorijos ir teisės mokslo atstovams: dr. Sauliui Grybkaskui, dr. Tomui Vaisetai, doc. dr. Algimantui Čepui ir prof. dr. Justinui Žilinskui, o susipažinti su akistatos, disertacijos gynimo metu vaizdingai prilygintos ne tik mokslinei, bet ir gyvenimo kelionei, kurios metu disertacijos autorė aplankė tris užsienio šalis ir gyveno dešimtyje butų, rezultatais susirinko gausi akademinė bendruomenė.

Skrupulingai išvardijęs doktorantės mokslinius pasiekimus doktorantūros studijų metais, disertacijos gynimo tarybos pirmininkas žodį suteikė ir pačiai disertacijos autorei. Ši, žongliuodama įmantriomis, su teisės istorijos virtuve nesusipažinusiame istorikui ne itin lengvai perkandamomis teisinėmis sąvokomis ir kategorijomis (galbūt todėl, kad pačios sąvokos ir buvo pagrindinis disertacijos tyrimo objektas), nuodugnai pristatė disertacijos tikslus, užda-

vinius, metodologinius įrankius, formavusius autorės požiūrį į tiriamą problemą, ir pasiektas tyrimo išvadas.

Kolegės M. Kareniauskaitės greitakalbe beriamas disertacijos pristatymas žadėjo nemenką intelektualinį nuotykią į disertacijos gynimo tarybos posėdį susirinkusiai akademinėi bendruomenei, nes tyrimas apėmė aktualias, kontroversiškas ir svarbias ne tik Lietuvos, bet ir Sovietų Sąjungos istorijos problemas: Maskvos teismų procesus, stalinistinį terorą bei NKVD „troikų“ veiklą, Lietuvos partizanų karo, pokario trėmimų, politinių rezistentų veiklos traktavimą sovietinėje teisinėje sistemoje. Autorė taip pat pabrėžė, kad tam tikra tyrimo atrama tapo ir siekis patikrinti Lietuvos visuomenės atmintyje stipriai įsirežusio sovietinės teisinės sistemos galios simbolio Gulago mokslinį pagrįstumą. O kur vis dar kai kurios visuomenės dalies su nostalgija prisimenamas socialistinės nuosavybės grobstymas ir šio reiškinių teisinis traktavimas nusikaltimo ir bausmės požiūriu. Minėtų probleminių klausimų analizės raktu ir disertacijos tyrimo objektu tapo sovietinių nusikaltimų bausmės sampratų dekonstrukcija ir rekonstrukcija bei jų turinio skirtingais sovietinės valstybės raidos etapais transformacija centre (Rusijos Sovietų Socialistinės Respublikos centre Maskvoje) ir periferijoje (Lietuvos Sovietų Socialistinėje Respublikoje). Reikia pabrėžti, kad disertacijos chronologinės ribos apima laikotarpį nuo 1917 iki 1990 m., tai reiškia, kad disertacijoje pristatomos sovietinės baudžiamosios teisės transformacijos ir raida visą valstybės

egzistavimo laikotarpį. Nusikaltimas disertacijoje nagrinėjamas žvelgiant į jį iš trejų perspektyvų, nusikaltimo sąvoka suprantama kaip: teisinės normos, socialinė visuomenei daroma žala, politiškai konstruojama socialinė realybė.

Ginama disertacija pasižymėjo ne tik solidžiu empiriniu (tai gana įprasta Lietuvos istoriografijoje), bet ir teoriniu įdirbiu, kuris pasireiškė plačia idealiųjų nusikaltimo sampratų tipų analize, kurioje remtasi ne tik istorikų, bet ir politologų, sociologų bei teisininkų darbais. Teorinės tyrimo priemonės ir archyvinių šaltinių bazė, disertacijoje praturtinti interviu metodu, tiesa, dėl pastarojo metodo taikymo ir išplėtojimo darbe autorė susilaukė ne tik palankių, bet ir kritiškų pastabų.

Kalbant apie disertacijos autorės pateiktas išvadas, jokių būdu nesumenkinant jos mokslinių atradimų vertės ir svarbos teisės istorijos srityje, norėtusi išskirti keletą bendresnių, platesnei istorikų bendruomenei svarbesnių pastabų, kurių atranka ir pristatymas yra objektyviai nulemti šio straipsnelio autoriaus žinių ir interesų. M. Kareniauskaitės tyrimas atskleidė, kad Gulago, kaip sovietinės baudžiamosios sistemos simbolio, įsitvirtinimas Lietuvos visuomenėje yra teisingas tik iš dalies, nes sovietinė teisinė sistema buvo skirta ne tik represuoti ir kontroliuoti individą bei visuomenę, bet turėjo ir pozityvios bei prigimtinės teisės bruožų, išskirtinai pritaikytų ir būdingų tik Sovietų Sąjungai. Didžiausiais nusikaltėliais Sovietų Sąjungoje laikyti politiniai, o ne kriminaliniai nusikaltėliai, nes kriminaliniai nusikaltimai komunistinėje visuomenėje turėjo išnykti, o politiniai leido identifikuoti ideologijos ir sistemos priešus. Būtent su šia ideologine nuos-

tata buvo susijęs ir bausmės taikymas Sovietų Sąjungoje. Pasak autorės, stalinistiniu Sovietų Sąjungos istorinės raidos laikotarpiu buvo siekiama ne tik nubausti individą, bet ir pašalinti jį iš visuomenės visam laikui, taigi bausmė buvo suprasta ne kaip perauklėjimo, bet kaip nutrynimo nuo žemės paviršiaus mechanizmas, turėjęs eliminuoti ideologijai prieštaraujančius asmenis. Okupavus Lietuvą, sovietinis Baudžiamasis kodeksas ir jo vykdymo praktikos buvo perkeltos į Lietuvą, bet joms įsitvirtinti labiausiai kliudė Lietuvos partizanų pasipriešinimas ir jų pastangos vykdyti teisingumą karo lauko teismuose, kurias autorė siūlo vertinti kaip siekį sukurti alternatyvias nusikaltimo ir bausmės sampratas okupuotoje Lietuvoje. Šioje vietoje taip pat reiktų paminėti, kad vertinga ir nauja yra autorės įžvalga, jog partizanų karo dalyviai ideologiniame ir viešajame diskurse buvo vadinami kriminaliniais nusikaltėliais, tačiau baudžiami kaip politiniai nusikaltėliai. Autorės pastangų aiškinantis partizanų karo teisę rezultatus vaisingais pripažino ir komisijos nariai teisininkai, palankiai vertinę autorės užmojų analizuoti šią sritį. Teisės mokslų atstovai, būdami griežtos raidės ir tvirtų apibrėžimų šalininkai, įvertino puikų estetinį teksto apipavidalinimą, pasižymintį sklandžia, įtraukiančia ir skaitytojui draugiška kalba, bei palankiai sutiko istorikų, besibraunančių į teisės istorijos lauką, pastangas bei rezultatus. Klausantis disertacijos gynimo metu kilusių diskusijų ir prelegentų pasisakymų, kilo mintis, kad tyrimo rezultatai kartu iškėlė ir naujų klausimų bei, tikimės, nubrėžė tolesnes tyrimo kryptis, iš kurių pirmiausia reiktų išskirti sovietinės teisės paveldą ir įtaką šiandieninei Lietuvos teisei.

Kęstutis Kilinskas